

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Εκμάθηση του λεξιλογίου μιας γλώσσας σημαίνει να γνωρίζει ο σπουδαστής τη μορφή, τη σημασία, την κλίση, την παραγωγή, την πραγματολογική λειτουργία, την κοινωνική χρήση μιας λέξης. Ο δάσκαλος ορίζει τη σημασία δίνοντας ορισμό είτε μεμονωμένα, είτε ομαδοποιώντας λέξεις με παρόμοια μορφή ή σημασία, πάντα λαμβάνοντας υπόψη το πόσο χρήσιμη είναι η λέξη για τον ξένο. Το λεξιλόγιο, το οποίο απαιτείται για ανάγνωση κειμένων κατά τη διάρκεια των σπουδών και αφορά το μέσο και το προχωρημένο επίπεδο, παρουσιάζει σημαντικό βαθμό δυσκολίας, ειδικά κατά την εκμάθηση της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας. Απαιτείται λοιπόν η συστηματική διδασκαλία του, ιδίως στην περίπτωση κατασκευασμένων λέξεων με συστατικά που δεν αποδίδουν πάντα τη σημασία των συνθετικών τους. Η αδιαφάνεια της μορφής δυσκολεύει την κατανόηση, οπότε η συμβολή της Μορφολογίας Παραγωγής στη διδασκαλία είναι πολύτιμη. Η κατανόηση του μηχανισμού που κατασκευάζει λέξεις μπορεί να οδηγήσει στον εμπλουτισμό του παθητικού λεξιλογίου, που ο ξένος απλά αναγνωρίζει, αλλά αναμένεται να συμβάλει περισσότερο στην άνετη χρήση του ενεργητικού λεξιλογίου, που αντιστοιχεί στο τελικό στάδιο εκμάθησης της γλώσσας, την παραγωγή προφορικού και γραπτού λόγου. Έτσι, η συστηματική παρουσίαση του λεξιλογίου μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση και παραγωγή του και τελικά στην κατάκτηση μιας δύσκολης γλώσσας εκμάθησης, όπως είναι η νέα ελληνική. Σε αυτό ακριβώς στοχεύει το παρόν πρόγραμμα που αποτελείται από δύο μέρη: το πρώτο αναφέρεται στις σημασίες των λέξεων και το δεύτερο στην κατασκευή τους (παράγωγα-σύνθετα) και στην εισαγωγή τους από άλλες γλώσσες και πολιτισμούς (δάνεια).

Το δεύτερο μέρος του προγράμματος παρέχει μία ολοκληρωμένη παρουσίαση του νεοελληνικού λεξιλογίου, από τη σκοπιά της κατασκευής των λέξεων. Η βασική ιδέα συνίσταται στην ενδεικτική παροχή γλωσσικού υλικού, που αντλείται από τη μακροδομή των λεξικών του Ηλεκτρονικού Κόμβου του Κ.Ε.Γ., τα οποία έχουν εκδοθεί από το Ίδρυμα Τριανταφυλλίδη, δηλαδή το Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (ΛΚΝ) και το Αντίστροφο Λεξικό της Νεοελληνικής (ΑΛΝΕ). Το γλωσσικό υλικό παρέχεται με αλφαβητική σειρά για κάθε λήμμα, πλαισιώνεται με ασκήσεις-λύσεις και συμπληρώνεται με αυθεντικά κείμενα από τον ημερήσιο τύπο. Οι ασκήσεις είναι διάφορων ειδών, όπως συμπλήρωσης κενών, αντιστοίχισης, πολλαπλής επιλογής, ένταξης των λέξεων σε προτάσεις, κ.λπ. Οι λύσεις που δίνονται συμβάλλουν στον αυτοέλεγχο της μάθησης από τους ίδιους τους σπουδαστές. Τα αυθεντικά κείμενα,

που τα περισσότερα προέρχονται από τον ημερήσιο τύπο, λειτουργούν για τον εντοπισμό των λημμάτων που διδάσκονται και για την αναγνώρισή τους μέσα σε συμφραζόμενα. Το Β΄ μέρος λοιπόν του προγράμματος, αναφέρεται στην παραγωγή και περιλαμβάνει τα βασικά κεφάλαια της προσφύματοποίησης και της σύνθεσης των λέξεων, ενώ προστέθηκε και ένα τρίτο κεφάλαιο σχετικό με τον λεξιλογικό δανεισμό. Ας τα δούμε αναλυτικά:

Α. ΠΑΡΑΓΩΓΗ

- α) Προθηματοποίηση: Στο μέρος του προγράμματος που αναφέρεται στην προθηματοποίηση περιλαμβάνονται λέξεις που κατασκευάζονται από τις προθέσεις της αρχαίας ελληνικής. Ως βάση άντλησης του υλικού χρησιμοποιήθηκε το λήμμα του ΛΚΝ για κάθε πρόθημα, με τις υποδιαιρέσεις που δίνονται για τις σημασίες του. Στο πρόγραμμα περιλαμβάνονται 8 από τα 30 προθήματα της μακροδομής του ΛΚΝ.
- β) Επιθηματοποίηση: Το αρχικό υλικό, δηλαδή το λήμμα επιλογής που εντάσσεται στο παρόν πρόγραμμα, λαμβάνεται από το ΛΚΝ από μία λίστα 300 λημμάτων περίπου και στη συνέχεια εμπλουτίζεται από τη μακροδομή του ΑΛΝΕ. Κάθε λήμμα παρουσιάζει τη μορφή και τη σημασία ενός τεμαχίου που μετέχει στην κατασκευή λέξεων. Αν όμως υπάρχουν αλλομορφικά λήμματα, εμφανίζονται ενοποιημένα για λόγους εύκολης απομνημόνευσης, κατανόησης και εκμάθησης. Τα επιθήματα χωρίζονται σε 4 κατηγορίες, ανάλογα με την κατηγορία της βάσης στην οποία προσκολλώνται και είναι: ουσιαστικά, επίθετα, επιρρήματα και ρήματα.

1. Η επιθηματοποίηση των ουσιαστικών ακολουθεί μια δεκαμερή ταξινόμηση που ρυθμίζεται από τη σημασία των παράγωγων, έτσι όπως την ορίζει η ΝΕΓ, δηλαδή: 1) πρόσωπο που ενεργεί-επάγγελμα, 2) ενέργεια-αποτέλεσμα ενέργειας, 3) όργανο-μέσο-σκεύος-συσκευή-αντικείμενο, 4) τόπος, 5) υποκοριστικά-μειωτικά, 6) μεγεθυντικά, 7) περιληπτικά-περιεκτικά, 8)εθνικά, 9) ποικίλα (ιδιότητα, κατάσταση, ασθένεια, χημική ένωση, οικειότητα, φυτό κ.ά.) και 10) ουσιαστικοποιημένα. Ο δείκτης 1, 2 ή 3 που συνοδεύει ένα επίθημα, αντανακλά το λήμμα ακριβώς όπως καταχωρείται στη μακροδομή του ΛΚΝ και λειτουργεί για να διαφοροποιεί τη σημασία, π.χ. *-τρα/-ίστρα* :

ποήτρια, καθηγήτρια (πρόσωπο που ενεργεί-επάγγελμα), ενώ *-τρα/-ίστρα* : *απλώστρα, χύτρα* (όργανο-σκεύος-αντικείμενο).

2. Τα επίθετα κατανέμονται ανάλογα με την παραγωγή τους, αν δηλαδή προέρχονται από ρήματα (10 κατηγορίες), από ουσιαστικά (25 κατηγορίες), από επίθετα κι αριθμητικά (6 κατηγορίες), από επιρρήματα (1 κατηγορία).
3. Τα επιρρήματα το ίδιο παράγονται από ουσιαστικά (2 κατηγορίες), από επίθετα (3 κατηγορίες), από επιρρήματα (1 κατηγορία) ή από φράσεις (3 κατηγορίες) και διακρίνονται από τη λόγια ή λαϊκή χρήση τους.
4. Τα ρήματα παράγονται από ουσιαστικά κι επίθετα, από άλλα ρήματα, από ξένα δάνεια ή με τη μέθοδο της ονοματοποιίας.

B. ΣΥΝΘΕΣΗ

Το δεύτερο κεφάλαιο του προγράμματος αναφέρεται στη σύνθεση. Με τον όρο 'σύνθεση' εννοείται η διαδικασία κατασκευής λέξεων από τη σύνθεση δύο θεμάτων, ανεξάρτητα από την προσθήκη του κλιτικού μορφήματος. Τα σύνθετα είναι τριών ειδών:

- α) Μονολεκτικά ή απλά σύνθετα, δηλαδή όσα κατασκευάζονται με πρώτα και δεύτερα συνθετικά: Η διαδικασία της σύνθεσης στα ελληνικά κατασκευάζει λέξεις από δύο θέματα, τα οποία από μόνα τους αποτελούν ξεχωριστές λέξεις, π.χ. *ασπρόμαυρος*: *άσπρος* και *μάυρος*, *πολυκατοικία*: *πολύς* και *κατοικία*. Τα συνθετικά μπορεί να έχουν τη θέση του α' ή του β' συνθετικού.
- β) Πολυλεκτικά σύνθετα ή Συντάγματα, τα οποία παραλείπονται από τις γραμματικές και τα διδακτικά εγχειρίδια, επειδή πολλά από αυτά είναι νεολογικοί σχηματισμοί. Πρόκειται για λεξικές φράσεις που αποτελούν μορφολογικούς σχηματισμούς με συντακτικές και σημασιολογικές ιδιότητες ίδιες με αυτές των απλών συνθέτων. Οι συνταγματικές μονάδες, είναι τριών ειδών:
 1. ψευδοεπίθετο + ουσιαστικό σε ονομαστική (E+O), π.χ. *φοιτητική εστία*, *ιπτάμενο δελφίни*, *εξωτερικά ιατρεία*, *βιολογικός καθαρισμός*, *ακίνητη περιουσία*, *στεγαστικό δάνειο*.

2. ουσιαστικό + ουσιαστικό σε γενική (O+O), π.χ. *φακοί επαφής, φίλτρο νερού, πλύση εγκεφάλου, άδεια παραμονής, τάξη υποδοχής, αγωγή του πολίτη, θέατρο του παραλόγου*.
3. ουσιαστικό + ουσιαστικό σε ονομαστική (O-O), συνδεδεμένα μεταξύ τους με παύλα, π.χ. *άνθρωπος-ρομπότ, είδηση-βόμβα, νόμος-πλαίσιο, καναπέδες-κρεβάτι*. Πολλά από αυτά οφείλουν την ύπαρξή τους στη δημοσιογραφική γλώσσα ή τη γλώσσα της διαφήμισης, π.χ. *έρευνα-αστραπή, εμφάνιση-σοκ, τιμή-έκπληξη*, ή είναι μεταφραστικά δάνεια από ευρωπαϊκές γλώσσες, π.χ. *λέξη-κλειδί (mot-clé), κράτος-μέλος (état-membre)*. Η χρήση τους είναι ευρεία σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης εμπειρίας, λόγω της ταχύτητας του μηνύματος που εκφράζουν.

Γενικά τα πολυλεκτικά σύνθετα εκφράζουν την επιστημονική και τεχνική ορολογία και η εκμάθησή τους διευκολύνει τον ξένο να κατανοήσει την κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική πλευρά της γλωσσικής κοινότητας στην οποία ζει. Η διδασκαλία τους είναι απαραίτητη, γιατί συχνά έχουν αποκλειστική κατονομασία, π.χ. *μαύρη αγορά, λευκός θάνατος, ζώνη ασφαλείας, είδη υγιεινής, πάνα-βρακάκι, σχολείο-μαμούθ* και συγκεκριμένη συντακτική χρήση.

Γ. ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ

Το τρίτο κεφάλαιο του προγράμματος αναφέρεται στον λεξιλογικό δανεισμό, που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους ξένους, στο βαθμό που καταδεικνύει τη σχέση της ελληνικής με άλλες γλώσσες και χώρες. Το φαινόμενο των δανείων, έτσι όπως συμπεριλήφθηκε στο παρόν πρόγραμμα, αναφέρεται στα εξής επιμέρους θέματα:

- α) Εξωτερικά δάνεια από άλλες γλώσσες. Στη νέα ελληνική τα περισσότερα δάνεια προέρχονται από τη γαλλική και αγγλοαμερικάνικη, αλλά και αρκετά από την τουρκική και τη λατινική, από σύγχρονες ευρωπαϊκές γλώσσες και λιγότερο από σλαβικές. Η τυπολογία τους αναφέρεται στα εξής είδη: *αντιδάνεια*, π.χ. *αντιβιοτικό, τηλεπάθεια, ξενοφοβία, υβρίδια*, π.χ. *αντιστάρ, μικροφίλμ, αυτογκόλ*, μεταφραστικά δάνεια, π.χ. *διαστημάνθρωπος-spaceman, περίστροφο-revolver, ποδόσφαιρο-football*. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το φαινόμενο της ενσωμάτωσης ξένων λέξεων στο παραγωγικό σύστημα της

γλώσσας, π.χ. ζακετ-ούλα, φαστφουντ-άδικο, μπετα-τζής, χουλιγκαν-ισμός, χεβιμεταλ-άς, αλλά και ο τρόπος προσαρμογής των δανείων στα νέα ελληνικά, που μπορεί να αφορά λ.χ. τη φωνητική, π.χ. λικέρ, ασανσέρ, ντοκιμαντέρ.

- β) Διεθνισμοί, η εκμάθηση των οποίων είναι σχετικά εύκολη, γιατί δείχνει τα κοινά στοιχεία μεταξύ των γλωσσών. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος μετάφρασης όρων, που στα ελληνικά είναι νεολογισμοί, π.χ. παιδί του σωλήνα, καθώς και ο βαθμός αντιστοίχισης με τις άλλες γλώσσες, δηλαδή αν ο όρος είναι ο ίδιος ακριβώς στην ξένη γλώσσα, π.χ. ουρανοξύστης-scyscraper. Στην περίπτωση αυτή ο σπουδαστής όχι μόνο μαθαίνει τον ελληνικό όρο, αλλά και ενημερώνεται για τις ραγδαίες εξελίξεις της κοινωνίας, που επηρεάζουν και τη γλώσσα.

Το Β΄μέρος του προγράμματος, εκτός από το γλωσσικό υλικό που παρέχει στους ενδιαφερόμενους χρήστες, περιλαμβάνει κι ένα παράρτημα όπου εντάχτηκαν: α) οι λύσεις των ασκήσεων, β) ένα γλωσσάρι όρων και γ) η βιβλιογραφία.